

RAPPHØNE

Perdix perdix

RAPPHØNA er ikke blant de vanligste fuglene her nord i Skandinavia; det vil si de vinterfuglene som er vanligst på våre fuglebrett. Likevel er den en regelmessig gjest helt innpå husveggene der jeg bor, i et utpreget kulturlandskap med åkrer og beitemark på Sør-Gotland. Rundt gårdsbrukene er det en mengde kantsoner og kjerreveier som rommer rikelig av tungras og tunrapp, som rapphønsene elsker. Allerede på høstparten pleier en liten familiegruppe å vise seg på gårdsplassen vår. Etter hvert kommer de smygende inn gjennom grinda og undersøker om det er noe spiselig i hagen, eller noen åpne jordflater å grusbade i. Uforstyrret er de stadig på farten, og ved hjelp av raske bevegelser napper de av toppene på gress og urter. Når snøen dekker bakken, merkes nærværet tydeligere. Da gjenfinnes de gjerne på åpen mark der de spiser grønne blader fra høstsådd raps eller rug. Blir det en riktig kald vinter med vind og mye snø, slik at de ikke klarer å grave seg ned til bakkeplanet, kan man regne med at de blir regelmessige besøkere ved en og annen fôringsplass. Det er vanligvis familiegrupper bestående av et par og ungene deres som holder sammen gjennom vinteren, og gruppen blir ikke splittet før de markerer revir fra en eller annen gang i slutten av mars.

Rapphøna er stor som en dverghøne i kroppen, eller kanskje snarere en kråke. Formen er vakkert rund og drakten et rent under av tegninger og bånd, et ekko av en mager åkerteig som ligger brakk. Hannen har et klarere og mer utbredt nypesuppefarget ansikt og en større, hestekastanjefarget bukflekk. Den mørke, tverrstilte tegningen på hele den bakre ryggen og overgumpen har en klarere brunrød tone, og hos hunnen er den brunaktig. Vinterstid kan ansiktet hos hunnen som regel lett kjennes ved et mer alderdommelig uttrykk, med grå-

FASAN

Phasianus colchicus

FASANEN er i Europa satt ut fra populasjoner som opprinnelig stammet fra forskjellige områder i Asia; fra Kaukasus til Kina. I Norge begynte utsetting fra midten av 1870-årene og fortsatte jevnlig fram til 1960-årene. I dag fins fasan i vårt land i sørøst og i Rogaland. Innenfor artens vanlige/naturlige utbredelsesområde fins et stort antall underarter og fargevarianter. De vanligst forekommende fuglene har en blanding av karaktertrekk fra forskjellige underarter. Den underarten som har gitt vår fasan dens vitenskapelige navn, nominatunderarten *colchicus,* hekker nærmest oss i Transkaukasia, mangler halsring og har en mer enhetlig fargeskala med oransje og rødbrune toner. Underarten fra Kina, *torquatus,* har en vakker blågrå farge over bakre del av ryggen og på de fremre vingedekkerne. Skandinaviske fugler oppviser som regel en hvit halsring, men har sjelden en tydelig blågrå fargetone. Iblant ser man mørke fargevarianter hos underarten *tenebrosus,* der mørkeblått og grønt erstatter de oransje og rødlilla tonene, også dette en fargevariant som stammer fra Kina.

Hunnene er betydelig mindre enn hannene og ser generelt brunbeige ut, men oppviser en vakker ornamentikk som gir meg mer inspirasjon som maler enn de fargerike hannene. Det mørke, blågrønne halspartiet hos hannene har et motstykke hos hunnene i form av en mer mørkt rødbrun eller kastanjebrun bunntone. Hannenes eksponerte røde hudfliker på hodet varierer gjennom året og også fra individ til individ avhengig av kondisjon og status.

Fasaner har i lange tider blitt satt ut som jaktvilt, og dette foregår fremdeles på mange store gods. I Skottland er de lokalt så vanlige at de oppleves som tamhøns, og bestanden i Nord-Skandinavia ville muligens suksessivt forsvunnet etter gjentatte kalde vintrer om ikke nye

Vinterfugler Materie.indd 32-33

ung hann

SPURVEHAUK

Accipiter nisus

PLUTSELIG SLUTTER PILFINKENE å kjatre og sveipes som brunt høstløv inn i nypebusken, kjøttmeisene stivner på kvisten, og grønnfinkene eksploderer i alle retninger. En svarttrost flyr inn i et slåpetornbuskas ti meter borte med en voldsomt protesterende stakkato. En spurvehauk med sammenfoldete vinger skyter som en pil inn i idyllen, vrir kroppen og slår ut med vingene og stjerten, foretar et par lynraske svinger og så en vakker, langsommere bue som et papirfly før den lander med utspilt stjert på nypebuskaset. Et gult øye spaner ned i krattet der pilfinkene raskt flytter seg ned en etasje. Enda et mislykket forsøk fra spurvehauken. Den angriper busken fra et par forskjellige retninger, løper rundt på bakken, skyter inn, men bare for å se hvordan pilfinkene raskt flytter seg til den andre siden. Den gir opp og flytter seg noen meter opp i linden, rister på vingene og setter seg til rette med sine lange, spinkle bein og lange, gule, fingerlignende klør. Så sitter den der i et minutts tid for å se om en uforsiktig fugl kommer tilbake. Men jaktforsøket mislykkes, og nå venter den på at besøkende på fuglebrettet skal gire ned fra høyeste beredskap. Men det er med all sannsynlighet forgjeves. Eldre fugler setter seg sjelden inntil selve jaktområdet etter et mislykket forsøk, de iler raskt videre til neste.

Spurvehaukhannen er betydelig mindre enn hunnen, en forskjell som tydelig syns på bakken. En hann veier bare femtifem prosent av hunnen og er tjue prosent kortere på lengden. Det medfører at de to kjønnene kan utnytte forskjellige byttedyr innenfor reviret. Det er vanligere å se ungfugler jakte ved fôringsplasser. Disse er generelt sett brunere på oversiden og har i varierende grad rustgule eller rustbrune kanter på fjærene på oversiden og en bredere, hvit øyenbrynstrek. Øverst på brystet har de mer langsgående, ordnete flekker. Flekkene

HØNSEHAUK

Accipiter gentilis

HØNSEHAUKEN fins i skogsområder i det meste av Norge, men er mer fåtallig i Nord-Norge. Den er en av våre vanligste rovfugler, og den norske hekkebestanden ble i 2015 estimert til mellom 3000 og 6000 par. Den foretrekker områder med yngre plantefelt av gran og furu, og føden består for det meste av små og mellomstore fugler. Arten ble systematisk forfulgt på hele 1900-tallet da den tok ikke bare tamhøns, men også vilt som mennesker jaktet på.

Hønsehauken har den siste tiden flyttet inn i byen og delvis fortrengt spurvehauken fra de urbane miljøene. Jeg har i det siste opplevd noen ganger når jeg har kjørt bil i Stockholm, at en jaktende hønsehauk har passert over en rundkjøring eller mellom utplantede lindetrær langs veien, og jeg blir alltid like forbauset. Midt i Stockholm pleier hønsehauken om vinteren å jakte på hettemåker ved Strömmen eller på duer rundt husene ved Kungsträdgården. Det er nesten alltid kråkene som varsler dens nærvær, i by som på land – de skriker med stor irritasjon i røsten når de har oppdaget en hønsehauk. Toneleiet har en helt annet karakter enn når en spurvehauk er på farten. Til tross for tilpasningen til byens steinlandskap, krever hønsehauken områder med litt eldre skog for hekking. På Vestlandet velger den furuskog, mens den på Østlandet og i Trøndelag hekker i naturforynget granskog. Den kan også hekke i bjørkeskog og edelløvskog.

En gammel hønsehaukhann er en åpenbaring med sitt oransjerøde eller iblant helt røde øye. Ansiktet hos den eldre hannen er ofte kontrastrikt med mørkt skifergrå eller svartaktig isse og øredekkere. Tverrstripene på undersiden virker som om de blir mer finmønstret og mindre svart i tonen etter hvert som hannen blir eldre. De kan derfor virke svært lyse, nesten hvitaktige, på undersiden.

Vinterfugler Materie.indd 44 45

hunn

gammel hann

Vinterfuglar Materia.indd 50-51

MUSVÅK

Buteo buteo

MUSVÅK er en ganske vanlig rovfugl i Norge. Hovedtyngden av den norske bestanden fins i de sørøstlige delene av landet; fra Vest-Agder til dalstrøkene i Oppland og Hedmark. Norsk hekkebestand ble i 2015 estimert til mellom 2750 og 5500 par. Musvåken trenger voksenskog eller iallfall skogholt for å hekke, men søker for det meste føde på åpen mark, jorder eller i hogstfelt. I motsetning til de to haukeartene har ikke musvåken funnet veien inn til byen, men unngår større bebygde områder. I hekketiden blir musvåkene gjerne mer anonyme og mer bundet til skogsområder. Føden består av mindre pattedyr, først og fremst gnagere og spissmus, men den tar også frosk, ormer, mark og insekter. Utenfor hekketiden kan musvåken gjerne ses i åpent kulturlandskap, der den liker å sitte på gjerder og stolper under jakt på mus. Den finner gjerne en produktiv randsone tett inntil veien, en elvebredd eller en grøft som ofte huser smågnagere. I Fennoskandia (det nordvestre hjørnet av Europa) er musvåken en trekkfugl som besøker Vest-Europa om vinteren, helt ned til Frankrike. Mange fugler er imidlertid standfugler i de sørlige områdene og får om vinteren i tillegg påfyll av ungfugler nordfra.

Uglelignende silhuett

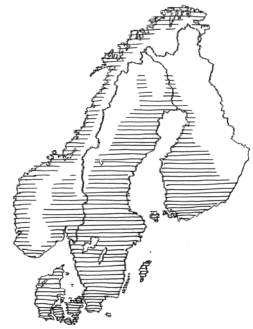
En overveiende brun rovfugl med bred og rund hodeform som sitter langs veien, litt uglelignende i silhuett, er nesten alltid en musvåk. I flukten er vingene brede og avrundet med et lyst parti over basis på hånd- og armsvingfjærene – de lyser ofte hvitaktig når fuglen flyr over snø.

De gamle fuglene gjenkjennes lett på sine mørke øyne, mørkt kaffebrune som ser svarte ut på avstand, litt i kontrast mot en grålig

BYDUE

Columba livia var. domestica

BYDUA vekker knapt noen større nysgjerrighet hos fuglekikkere generelt, og jeg har ikke vært noe unntak. Når tenker på hva jeg kan fortelle om denne arten, trekkes tankene ubønnhørlig til dens ville variant: klippedua, *Columba livia.* Klippedua er opprinnelsen til alle dagens by- og brevduer. Den føles som en virkelig fugl, en man som feltornitolog kan tenkes å søke etter og studere. Bydua lyser med sitt fravær i mine skissebøker, og jeg kan bare huske én eneste studie jeg har gjort i felt. Det var en brunmelert «brevdue» som slo seg ned noen meter foran meg på Stenshuvud for vel 30 år siden. Den satt lenge og kikket gåtefullt på meg, som om den ville formidle noe viktig. Selv var jeg opptatt med å lytte etter heipiplerker og rosenfinker, men den taust blikkende dua insisterte på å få oppmerksomhet. Den hadde selvsagt kommet litt på ville veier fra dueslaget sitt, ringmerket som den var, og det virket som om den ville legge sin skjebne i mine hender. Det ble til slutt en blyanttegning i skisseboken, og jeg husker at jeg var forundret over den tilsynelatende sterke viljen til å ville kommunisere med nettopp meg.

Dette skjedde altså for over 30 år siden, og minnet ble nå vekket til live igjen. De fleste av oss ser sikkert byduer daglig i gater og på torg eller rundt landsens gårder uten egentlig å vie dem noe særlig oppmerksomhet. Kanskje har vi latt oss fascinere eller irritere over mengden av dem på Trafalgar Square i London eller på Piazza San Marco i Venezia. Under salmonella-utbrudd, eller da redselen for fugleinfluensa vokste seg sterk for et tiår siden, blir bydua ofte gjenstand for negativ omtale. En ikke helt uvanlig kommentar er at de er flygende rotter.

RINGDUE

Columba palumbus

RINGDUA er den største av de tre grå duene. Den ser påtakelig tung ut, er langstrakt i kroppen og har en lang stjert. Den kan lett kjennes på den hvite ringen eller flekken på siden av nakken omgitt av grønglinsende fjær. Fjærstrukturen over halsflekken syns veldig tydelig hos de voksne fuglene og minner om rader med fiskeskjell eller tette rader med paljetter. Også den lysende irisen gir fuglen et umiskjennelig ansiktsuttrykk. Pupillen er forlenget med en mørk flekk som strekker seg på skrå nedover, og det virker derfor ikke som om den er sentrert i øyet; fuglen ser litt skjeløyd ut. Unge duer mangler den karakteristiske halstegningen, og på bakken kan den muligens forveksles med en av de andre dueartene. Hos helt unge eksemplarer kan til og med øyet oppleves som relativt mørkt, i begynnelsen gråaktig. Det fins imidlertid allerede en antydning til halstegningens struktur også i den første juvenile drakten.

Et annet og alltid utslagsgivende kjennetegn er det store hvite feltet som løper langsmed de ytre vingefjærene, og som alltid røper arten når den tar til vingene. På bakken skjules ofte det meste av denne tegningen, men ofte ser man imidlertid en hvit bord langs vingens nedre kant. Hos den sittende fuglen er de uansett ikke spesielt iøynefallende. Ringdua hekker ofte sent, og det er ikke uvanlig at det er nettopp en slik «attpåklatt» som dukker opp på fuglebrettet når den første snøen kommer. Disse fuglene har da ikke rukket å få fram halsflekken, noe som kan skape litt forvirring hos den som har sett voksne ringduer.

Side om side med en skogdue oppleves ringdua alltid som den største. Fargen over ryggen heller mer mot brunt, mens hodet har en farge som er renere blågrå. Den brunrosa tonen i brystet er mer intens og løper lenger ned mot buken. Inntrykket blir derfor at den er trefarget, i motsetning til skogdua, som oppleves som ensfarget,